

CONSIDERAȚII PRIVIND SPAȚIUL CULTURAL EUROPEAN: VALORI UNIVERSALE, PARTICULARITĂȚI SPECIFICE ȘI INTERESE COMUNE

Luis Serdeșniuc, doctorand

Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, R. Moldova

luciaserd82@gmail.com

CONSIDERATIONS RELATING TO THE EUROPEAN CULTURAL SPACE: UNIVERSAL VALUES, SPECIFIC PARTICULARITIES AND COMMON INTERESTS

This article treats issues related to the European cultural space through universal values, specific features and common interests. The author argues that for European culture at the contemporary stage such characteristics are characteristic such as: individualism, passion for knowledge, existence of pluralities of ideas, flexibility, heightened pragmatism, sense of organization and coordination of intellectual and artistic efforts, intense concern for education and research. In conclusion, it is noted that the European cultural space is a cultural construct that has been formed over time, a true mosaic of legends, images and representations that have led to the birth of an ever-living and ever-changing spirit of European culture. It represents a space of fruitful confrontations between the codes of several cultures. European cultural pluralism includes diversity and promotes the dialogue of cultures which, beyond their differences, contribute to enriching the human experience and shaping European identity.

Imigrația masivă în spațiul european, provocările violente din capitalele europene, conflictele interne ridică probleme și de ordin cultural. Totodată, sistemul de valori al civilizației europene este pus la încercare de noile tehnologii ale informației și comunicării atât la nivel comunitar, cât și la cel național și individual. Fenomenul globalizării lasă amprente adânci asupra spațiului european, dar consecințele sale necesită o redimensionare a lui, o reasezare a valorilor general-umane prin intermediul trăsăturilor specifice ale bătrânului continent.

În literatura de specialitate se specifică faptul că în condițiile actuale identitatea europeană devine fluidă, în continuă transformare, totodată păstrând „nucleul tare” al cadrului valoric, centrat pe dimensiunea culturală, caracterizată prin diversitate și deschidere pentru un dialog intercultural. În opinia eseistului francez Paul Valéry, expusă încă în 1919, a gândi despre cultură, literatură, filosofie, muzică, arte plastice, înseamnă a medita despre valori ale spațiului european. Asume despre aceasta el avea în vedere, când scria, că, *ideea de cultură, de inteligență, de realizări excepționale are o legătură foarte veche cu idea de Europa*” [a se vedea: 1].

În studiul *The Cultural Frontiers of Europe: Our Common Values*, francezul Rene Rezsöhazy dezvoltă valorile comune ale spațiului cultural european pe nouă componente ce conferă specificitate și unitate [a se vedea: 2]:

1. *Civilizația greco-romană, ca suport pe care s-a clădit cultura și spiritul european;*

2. *Valorile creștinătății, plecând de la noțiunile de bază precum Dumnezeuul unic și personal, la conceptul salvării și demnității omului, până la dragostea, justiția, solidaritate și fraternitatea omului (toți oamenii sunt văzuți ca și copiii ai aceluiași Tată);*

3. *Evul Mediu și civilizația medievală.*

4. *Renașterea și Reforma.*

5. *Iluminismul.*

6. *Revoluția politică și industrială.*

7. *Capitalismul și socialismul.*

8. *Dezvoltarea, progresul și bunăstarea istoriei postbelice.*

9. *Familia ca valoare centrală a societății noastre.*

Prin urmare, identitatea culturală în civilizația europeană are la bază un șir de repere istorice ce țin de *gândirea greacă, dreptul roman și creștinism, secolul Luminilor și raționalismul filosofic*, se identifică prin valori umaniste de natură spirituală dezvoltată pe parcursul mileniilor. În această ordine de idei, filosoful român Constantin Noica, considera că Europa a știut să integreze toate experiențele prin care a trecut timp de mai bine de două milenii și a propus un model cultural care a sfârșit prin a se impune lumii întregi. În lucrarea *Modelul cultural european*, el scria: „...cultura europeană, după ce se încearcă în diferite ipostaze (bizantină, romano-catolică, italiană, franceză, anglo-saxonă)”, *dobândește conștiința istorică a culturii depline, care se deosebește de cele ce au rămas doar configurații culturale (egipteană, chineză, indiană), prin ceea ce oferă:*

1) *o supranatură, schimbând raportul dintre om și natură în favoarea celui dintâi;*

2) *o cunoaștere rațională, dincolo de cea naturală care este doar descriptivă, cunoaștere capabilă să integreze iraționalul;*

3) *o superioară organizare științifică și tehnică de viață, cu lărgire a existenței și cunoașterii proprii prin istorie;*

4) *un univers deschis, ca o limită care nu limitează, până la ieșirea prin creație din timpul istoric”* [3, p. 33-34].

Pentru cultura europeană modernă sunt caracteristice un șir întreg de trăsături specifice precum individualismul, pasiunea de cunoaștere, existența pluralităților de idei, flexibilitatea, pragmatismul accentuat, simțul

organizării și coordonării eforturilor intelectuale și artistice, preocuparea intensă pentru învățământ și cercetare. În acest context, ideea unei culturi europene coerente rămâne una actuală, fiind dezbătută începând cu anii 20-30 ai sec. al XX-lea, când a fost dezvoltată o viziune asupra identității culturale comune a continentului ca rezultat al dorinței de comunicare și de schimb între valorile spațiilor sale culturale.

Materializarea proiectului unificator în spațiul Uniunii Europene (în continuare UE), problema definirii spațiului cultural european se complică, pe motiv că apar multiple chestiuni privind apartenența spațiului post-comunist (sovietic) la patrimoniul cultural european. Cercetările contemporane denotă faptul, că deși reprezintă în termeni limitați *unitate*, este reprezentată prin *multiplicitate*, căci interacțiunile dintre culturi, spații culturale au determinat o unitate care este ea însăși plurală și, în același timp, contradictorie. În această privință, filosoful și sociologul francez Edgar Morin scrie: „*Europa reprezintă în egală măsură dreptul și forța, democrația și oprimarea, spiritualitatea și materialitatea, măsura și hybris-ul, adică lipsa de măsură, rațiune, dar și mitul, inclusiv în cadrul ideii de rațiune*” [4, p. 39]. Pentru a o studia și cunoaște acest fenomen social, ar fi bine să se țină seama de aspectele sale incerte, vagi, contradictorii, determinându-i implicit identitatea complexă.

Caracterul plurivalent al culturii europene este determinat de cele trei dimensiuni ale culturalului: *patrimonială, biologică și dialogică*. Dacă dimensiunea patrimonială rămâne conservatoare, dimensiunea biologică admite și tolerează schimbările și evoluțiile. A treia dimensiune, cea dialogică, ilustrată de E. Morin, profilează, în opinia cercetătorului moldovean Victor Untilă, o perspectivă în care, „*cultura este considerată mai mult o dialectică, o dorință de dialog, o realitate schimbătoare și evolutivă*” [5, p. 21].

Am remarcat anterior că spațiul cultural european se caracterizează printr-o *diversitate* pentru că reprezintă culturi diverse, o îmbinare a similarităților și a diferențierilor dintre diferite spații culturale. Pe parcursul secolelor spațiile culturale s-au influențat reciproc și s-au îmbogățit, oferind, în rezultat, o moștenire culturală comună. În acest context, în anul 2016, conform datelor *Eurobarometrului special al Parlamentului European* realizat în cele 28 de societăți membre ale UE, „*aproape trei sferturi dintre europeni considerau că ceea ce îi unește este mai important decât ceea ce îi separă*” [a se vedea: 6]. Printre elementele de identitate europeană, „*aspectul democrației și libertății reprezintă valorile-cheie pentru 50% dintre respondenți*” [a se vedea: 6]. Așadar, trăsătura specifică a culturii europene o reprezintă diversitatea componentelor sale.

În literatura de profil, problema definiției diversității culturale este

încă un subiect ce se află într-o dezbateră continuă. Cu toate acestea, s-au identificat o serie de părți componente precum *multiculturalitatea*, *etnodiversitatea*, *drepturile culturale*, *diversitatea religiilor*, *credințelor* și *obiceiurilor*. Totodată, cu toate că diversitatea culturală constituie o valoare în sine, valorificarea ei cuprinde și dimensiuni politice, economice și sociale. Recunoașterea diversității culturale precum și valorificarea acesteia contribuie la facilitarea comunicării interculturale și reprezintă o latură importantă a identității europene.

Literatura consacrată problemei în cauză, consideră **identitatea** posedă două sensuri: a) aspect foarte asemănător al lucrurilor;

b) aspect al diferențierii.

Astfel, **identitatea europeană** se fundează pe elementele comune ce unesc spațiile culturale din Europa. Identitatea a evoluat din conștiința apartenenței la o societate, preluând elementele esențiale pentru dezvoltare unei idei de comunitate transnațională. Prin urmare, după cum remarcă filosoful român Cezar Bârzea: „*Conștiința europeană s-a format pe de o parte prin diferențiere de „ceilalți” („barbari”, „păgâni”, „sălbatici”), care trebuiau să fie cucerți, asimilați și convertiți, pe de alta, printr-o sinteză a gândirii grecești, a ordinii romane, a credinței creștine și a libertății germanice*” [7, p. 67]. Convinși de superioritatea lor, societatea europeană a impus societăților vecine, „*o civilizație pragmatică, novatoare și rațională*” [7, p. 67].

Dimensiunea culturală a identității cuprinde *valorile* și *patrimoniul* pe care societățile culturale din UE și le-au format în cadrul unui destin istoric comun. În acest sens, este vorba de fondul cultural (*idei, mituri, opere, instituții, simboluri, conduite, norme, stiluri de viață*) față de cei care cu gând european se simt atașați și prin care se consideră diferiți.

Apartenența comună la cultura europeană în pofida dificultăților de a defini conceptul antropologic și cultural, devine un puternic suport identitar al cetățeniei unionale. Conștiința europeană sau ideea europeană prin încărcătura emoțională, a devenit referință identitară suficient de atrăgătoare ca, „*să mobilizeze imaginația elitelor și entuziasmul popular*” [7, p. 73].

Dincolo de orice abordare asupra diversității și identităților multiple din perspectivă culturală, spațiul geo-cultural european poate fi conceput ca un ansamblu cultural unitar. Din perspectiva acestei tratări, cultura europeană este clădită pe un complex sistem de valori comune ce caracterizează spațiul cultural european. El este constituit din componente caracterizate prin forme unitare de compoziție atât la nivelul formei și conținutului, cât și la nivelul exprimării. Ariile ce delimitează aceste spații culturale „*insulare*”, interpretate drept frontiere culturale

sunt discontinuități ce apar în interiorul unui sistem cultural unitar: UE. Acest spațiu cultural se identifică ca fiind unul unitar, caracterizat prin specificitate în raport cu alte spații învecinate.

Spațiul cultural european îmbracă o formă distinctă în raport cu alte tipuri și sisteme culturale. În jurul Europei culturale se poate remarca, prin urmare, o frontieră culturală. O asemenea frontieră culturală face în mod cert distincția între Europa și non-Europa. Perspectiva culturală creează discuții pe seama noțiunii unității civilizației europene, dar și pe seama corelației dintre geografie și cultură. Profesorul britanic Gerard Delanty ia în discuție, „*conceptul de Europă creștină, dar și acela de Europă moștenitoare a civilizației romane și grecești*” [8, p. 46]. Spațiul european pentru Napoleon însemna „*Europa franceză*”, concepută ca, „*un spațiu ale cărui frontiere trebuiau să se fixeze în urma presiunilor exercitate asupra Imperiului Otoman*” [8, p. 46]. Ipoteza frontierelor culturale ale spațiului european impune anumite delimitări, pe care ni le asumăm adesea. Urmărind evoluția în timp a procesului de construcție europeană, conchidem că în UE frontierele externe sunt tot mai importante (*tot mai închise*), iar cele interne devin mai mult formale decât reale (*tot mai deschise*).

Societatea europeană văzută ca o „*fortăreață*” este deschisă, „*ospitalieră*”, din perspectiva membrilor săi și închisă, securizată frontalier și mai puțin permisivă, din perspectiva restului lumii. Încercarea de a trasa frontiera comunitară, care să separe „*europenii*” de „*noneuropenii*” devine imposibilă din perspectiva culturală. Însă, noile tehnologii informaționale transformă producția și consumul cultural într-un conținut cultural provenit dintr-o gamă culturală foarte largă. „Între cultură, comunicație și noile tehnologii există o firească relație care conduce către conturarea unei societăți comunicaționale în interiorul căreia producția și consumul cultural devine unul specific” [9, p. 318], din păcate însă unul superficial înțeles. După savanții canadieni J. Tardif și J. Farchy, „*Programele culturale specifice sunt difuzate în noul context nu doar într-un spațiu limitat, ci sunt disponibile și departe în ariile diasporice*” [10, p. 166-167].

Comunicarea între comunități aparținătoare aceeași arii culturale, dar aflate la mare distanță, este înlesnită și creează premisa dezvoltării unui spațiu cultural fără frontiere. Astfel, comunitățile de emigranți din diasporă pot păstra legătura cu spațiul cultural din care provin, reușind să-și conserve identitatea proprie. Internetul dă o șansă enormă culturilor mici, comunităților lingvistice amenințate. După istoricul român Ernest Oberlander-Târnoveanu, „*Universalizarea nu trebuie înțeleasă ca pe o formă uniformizare, ci ca pe o șansă dată identității culturale, ... integrarea în circuitul valorilor universale*” [11, p. 2].

Posibilitate de promovare a specificului și de conservare a identității

pentru grupurile mici aflate sub presiunea asimilării este însoțită și de un proces similar dar pe direcție inversă: elementele culturale specifice unei „omogenizări” culturale, rezultate în urma globalizării, sunt transmise mult mai ușor în mediile culturale, inclusiv ale comunităților culturale restrânse. Rezultatul aceste „*revoluții culturale*” reprezintă generalizarea și omogenizarea culturală.

Un alt rezultat constatat este cel al „*relocării consumului cultural*”, „noile tehnologii de informare și comunicare reducând distanțele și comprimând timpul” [11, p. 120]. Realitatea dată înlătură constrângerile locale și provinciale, dar înregistrează și „*invazia*” universalului.

Spațiul cultural european, în ansamblul său, capătă, în acest context, o formă mai consistentă ca întreg, componentele sale fiind tot mai mult conexe și legate prin intermediul **interculturalității**. Diversitatea culturală capătă consistență aparent printr-o multitudine de modele oferite. Alegerea unora conduc negreșit spre omogenizare. După publicația *La culture au cœur*, „Procesul se poate constata și la nivelul spațiului european, care, dincolo de orice fel de infuzie din afară, în special dinspre spațiul american, dar și islamic, își conservă un specific cultural propriu” [11, p. 117-133].

În concluzie, trebuie să remarcăm faptul că spațiul cultural european este un construct cultural care s-a format de-a lungul timpului, un adevărat mozaic al legendelor, imaginilor și reprezentărilor care au dus la nașterea unui spirit mereu viu și în permanentă schimbare, cel al culturii europene. El reprezintă un spațiu al confruntărilor fructuoase dintre codurile mai multor culturi. Pluralismul cultural european include diversitatea și promovează dialogul culturilor care dincolo de diferențele lor, contribuie la îmbogățirea experienței umane și la conturarea identității europene.

Societatea europeană se fundează pe o conștiință europeană formată în timp, implementată prin educație, consiliere, informare despre istoria europeană, despre valorile realizate pe continent, care este o lume a culturii.

Spațiul cultural european este un spațiu cu o identitate puternică atât la nivel particular, cât și la nivel general. Sub raportul identificării unor frontiere culturale, remarcăm faptul că ariile de contact cultural sunt de două categorii: *interne* (între diferitele componente locale, regionale sau naționale); *externe*, (impun o demarcație în jurul a ceea ce este cultura europeană). Abordările în cauză nu se exclud reciproc. Existența unor arii culturale identitare particulare nu exclude existența unei arii culturale comune, europene. Ea conferă spațiului european o identitate culturală aparte și răspunde în fața lumii ca o puternică arie culturală comună.

Referințe bibliografice

1. Valéry P. The Crisis of the Mind:Second Letter. In: The history guide: lectures on twentieth century Europe [online]. Disponibil pe: <http://www.history-guide.org/europe/valery.html>.
2. Rezsöhazy R. The Cultural Frontiers of Europe: Our Common Values. In: Euro-imes, vol. 4, Delanty G., Pantea D., Teperics K. (ed.). Europe from Exclusive Borders to Inclusive Frontiers. Oradea, Institutul de Studii Euroregionale, 2008, p. 164-169.
3. Noica C. Modelul cultural European. București: Ed. Humanitas, 1993. 257 p.
4. Morin E. Gândind Europa. Trad. Margareta Batcu, ed. rev. și ad. București: Ed. Trei, 2002. 178 p.
5. Untilă V. *Mondialization et pluralism: de l'univers au plurivers*. In: Intertext. Rev. științifică, 2013, nr.1/2 (25/26), p. 20-24.
6. Europeii în 2016: impresii și așteptări, lupta împotriva terorismului și a radicalizării [online]. În: Parlamentul European în serviciul dumneavoastră: sondaje de opinie ale Parlamentului European. Eurobarometrul: [site]. Disponibil pe: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/ro/20160623PVL001111/Europeii-în-2016_percepții-și-așteptări-lupta-împotriva-terorismului-și-a-radicalizării.
8. Bârzea C. *Cetățenia Europeană*. București: Ed. Politeia SNSPA, 2005. 183 p.
9. Delanty G. Border in Charging Europe: Dynamics of Openness and Closure, în Europe and Its Borders: Historical Perspective. vol. I, Horga I., Sipos S. (ed.) Oradea: Institutul de Studii Euroregionale, 2006, p. 46-58.
10. La culture au cœur. Contribution au débat sur la culture et le développement en Europe, Groupe de travail européen sur la culture et le développement. Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe, 1998. 423 p.
11. Tardif J.; Farchy, J. *Les enjeux de la mondialisation culturelle*. Paris: Éditions Hors Commerce, 2006. 395 p.
12. Oberlander-Târnoveanu, I. Identitatea culturală și patrimoniul digital: proiecte, rețele și portaluri, în Cibinium 2001-2005. Identitate culturală și globalizare în secolul XX – cercetare și reprezentare muzeală. Sibiu: Ed. ASTRA Museum, 2006, p. 41-48.